

Wstęp

Edukacja we współczesnych społeczeństwach stanowi jedną z najważniejszych instytucji służących alokacji jednostek w strukturze społecznej. Jest ona równocześnie głównym kanałem ruchliwości społecznej.

Pojawienie się edukacyjnego rynku, na którym zaczęły powstawać instytucje niepubliczne (prywatne czy społeczne), urozmaiciło ofertę edukacyjną – zdominowaną uprzednio przez szkoły publiczne. Zwiększanie możliwości wyboru przyniosło jednak zjawisko różnicowania się placówek względem siebie, co zobligowało je do ciągłego podnoszenia jakości świadczonych usług edukacyjnych, by być atrakcyjnym dla potencjalnie zainteresowanych osób. Stworzenie alternatyw wyboru placówki sprzyja równocześnie tworzeniu hierarchii szkół. Tendencje te widoczne są wyraźnie w innych krajach, na przykład w Anglii czy Stanach Zjednoczonych, gdzie szkoły ustawicznie dbając o swoją renomę – podejmują działania zmierzające do rekrutacji najzdolniejszych i najbardziej zaangażowanych uczniów. Strategią dobrych szkół jest bowiem przyciąganie uczniów, którzy swoimi wynikami przyczyniać się będą do wzmacniania jej pozycji w rankingach i potwierdzać wysoką jakość oferowanych przez nią usług. Najbardziej ewidentny przykład procesu różnicowania się placówek stanowią w tym kontekście wyniki kształcenia szkół – wyraźnie wskazujące pozycję szkół w hierarchii placówek.

Poza czynnikami wynikającymi z funkcjonowania szkolnictwa w ramach polityki i ekonomii rynkowej, różnice dotyczące możliwości uzyskiwania sukcesu społecznego za pośrednictwem edukacji, wynikają z odmiennego kapitału ekonomicznego i społeczno-kulturowego rodzin należących do różnych kategorii społecznych (w ramach społeczeństwa klasowego).

Jednocześnie w wielu badaniach podkreśla się, że z możliwości wyboru szkoły największe profity czerpią jednostki z uprzywilejowanych kategorii społecznych. Paradoksalnie zatem, pozycja społeczno-ekonomiczna jednostki (rozumiana jako jej miejsce w strukturze społeczeństwa klasowego), stanowi jeden z kluczowych czynników decydujących o uzyskaniu przez jednostkę sukcesu edukacyjnego. Wiele badań wskazuje, że status społeczno-

-ekonomiczny i kapitał kulturowy uczniów posiada istotny wpływ na ich osiągnięcia szkolne, wybór przez nich ścieżki kształcenia czy możliwości w zakresie kształcenia na kolejnych poziomach (w szczególności na poziomie szkolnictwa wyższego). Czynniki te wpływają również na możliwości, jakie posiadają jednostki z poszczególnych klas społecznych w zakresie korzystania z edukacji „dobrej jakości”. Równocześnie bowiem wyraźnie zauważa się trudności dotyczące osiągania sukcesów edukacyjnych przez dzieci z nieuprzywilejowanych grup społecznych. Jednym z kontekstów tego zjawiska jest z pewnością zróżnicowanie w sferze oświaty (istnienie szkół o odmiennym poziomie nauczania) i ograniczenie możliwości dostępu do „dobrych” szkół – dla jednostek pochodzących z nieuprzywilejowanych kategorii społecznych.

Prezentowana książka stanowi skróconą i zredagowaną wersję dysertacji, dotyczącej problemu znaczenia prywatnej edukacji na szczeblu podstawowym, w procesie konstruowania sukcesu społecznego dzieci pochodzących z klasy średniej. Stanowi ona próbę egzemplifikacji debaty toczącej się wokół zasygnalizowanych powyżej problemów – w kontekście znaczenia roli pochodzenia klasowego jednostki (z klasy średniej) i wynikających z tego uwarunkowań (światopoglądu, sposobów myślenia i preferencji), a także bezpośrednich działań – dotyczących wychowania i kształcenia dzieci w rodzinach z klasy średniej.

Można tu zwrócić chociażby uwagę na fakt, iż świadomość rodziców z klasy średniej dotycząca funkcjonowania oraz struktury systemu oświaty czy ich własne doświadczenia edukacyjne oraz zawodowe, zapewniają lepsze wsparcie dydaktyczne w procesie kształcenia, a także dostarczają wiedzy na temat samych placówek. Równocześnie, jak można stwierdzić, edukacja dla reprezentantów klasy średniej jest wartością autoteliczną. W odniesieniu do kształcenia dzieci zwraca się także uwagę, że wszelkie działania edukacyjne podejmowane już we wczesnych okresach dzieciństwa, przyczyniają się do powodzenia edukacyjnego, a następnie zawodowego. Taka perspektywa osiągania późnej gratyfikacji dominuje w myśleniu i wizji edukacji rodziców z klasy średniej. Te i inne wątki dotyczące funkcjonowania rodzin z klasy średniej stanowią podstawę, na której oparte są rozważania teoretyczne oraz badania empiryczne dotyczące roli prywatnej edukacji podstawowej w procesie kształtowania kariery edukacyjnej dziecka z tej klasy społecznej.

Książka pod tytułem *Edukacja dla sukcesu społecznego. Prywatne szkolnictwo podstawowe z perspektywy rodziców z klasy średniej*, stanowi wyraz moich zainteresowań wychowaniem dzieci w rodzinach z klasy średniej, stosowanych praktyk, a także rolą szkolnictwa prywatnego w procesie kreowania kariery edukacyjnej dziecka. Analizy podjęte w pracy odnoszą się do konkretnych poznańskich szkół prywatnych funkcjonujących na poziomie szkolnictwa

podstawowego i w odniesieniu do tego etapu należy je interpretować. Podobną uwagę można odnieść do przeprowadzonych wywiadów z rodzicami. Uzyskane wyniki odnoszą się jedynie do doświadczeń osób badanych, a opisy, porównania i wnioski zawarte zarówno w wypowiedziach badanych rodziców z klasy średniej, jak i analizach ich dotyczących – odnoszą się jedynie do tych konkretnych, wyselekcjonowanych przypadków. Należy przy tym podkreślić, że próba licząca dwadzieścia cztery osoby nie może mieć charakteru reprezentatywnego, stąd jej analiza odnosić się będzie wyłącznie do przebadanej grupy rodziców. Trzeba przy tym stwierdzić, iż wnioski i interpretacje zawarte w książce stanowią jedynie fragment badanego zjawiska. Pozwalają one jednak na wyeksponowanie relacji zachodzących wewnątrz badanej grupy. Jednocześnie atutem prezentowanych badań jest zagłębianie się w środowisko grupy badanej, co pozwala wskazać zarówno podobieństwa, jak i różnice dotyczące omawianych zjawisk.

Równocześnie, przeprowadzone badania stanowią próbę konfrontacji rzeczywistych praktyk rodzicielskich w szerokiej perspektywie analiz literatury przedmiotu. Porównanie to jest o tyle istotne, iż pozwoli zestawić charakterystykę zjawisk i procesów opisywanych przez zachodnich oraz polskich badaczy (zawarte w części teoretycznej), z wynikami przeprowadzonych badań.

W książce wykorzystano wiele pozycji literatury zagranicznej, jak i polskiej. Warto zwrócić uwagę przynajmniej na pewne z nich, które okazały się kluczowe – z perspektywy podjętego tematu. Trzeba zaznaczyć, iż sytuują się one w kilku odrębnych obszarach badawczych.

Pierwszy z nich stanowią pozycje z zakresu socjologii oraz socjologii edukacji. Trzeba w tym miejscu wymienić pozycje takich autorów, jak T. Parsons¹, P. Bourdieu², czy S. Bowles i H. Gintis³. Dostarczyły one materiału źródłowego dla analiz koncepcji teoretycznych tych autorów. Trzeba również wspomnieć o socjologicznych analizach edukacji polskich autorów, a przede wszystkim książkach Z. Melosika⁴, Z. Kwiecińskiego⁵, E. Potulickiej⁶ oraz T. Gmerka⁷. Tła dla socjologicznych analiz klasy średniej dostarczyły natomiast pozycje takich

¹ T. Parsons, *The School Class as a Social System: Some of Its Functions in American Society*, „Harvard Educational Review” 1959, t. 29, nr 4.

² P. Bourdieu, J.-C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Warszawa 1990.

³ S. Bowles, H. Gintis, *Schooling in Capitalist America. Educational Reform and Contradictions of Economic Life*, New York 1976.

⁴ Z. Melosik, *Współczesne amerykańskie spory edukacyjne*, Poznań 1994.

⁵ Z. Kwieciński, *Rynek edukacyjny a demokracja: sprzeczne wyzwania*, [w:] *Szkolnictwo niepaństwowe. Partnerstwo czy konkurencja?* red. A. Karpińska, Olecko 1997.

⁶ E. Potulicka, *Wolny rynek edukacyjny a zagrożenia dla demokracji*, [w:] *Neoliberalne uwikłania edukacji*, red. E. Potulicka, J. Rutkowiak, Kraków 2010.

⁷ T. Gmerek, *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Kraków 2011.

autorów, jak H. Domański⁸, S. Kozyr-Kowalski⁹, J. Leszkowicz-Baczyński¹⁰, czy K.M. Słomczyński¹¹.

Niezwykle istotne okazały się rozważania autorów podejmujących problematykę wychowania w rodzinach z klasy średniej. Podstawowe pozycje, jakie warto wymienić w tym obszarze to przede wszystkim książki S.J. Balla¹², A. Lareau¹³, M.L. Kohna i C. Schoolera¹⁴, a także Ź. Leszkowicz-Baczyńskiej¹⁵, B. Smolińskiej-Theiss¹⁶, W. Segieta¹⁷ oraz T. Szlendaka¹⁸.

Kluczowe dla rozważań zawartych w pracy okazały się także publikacje odnoszące się do sposobów funkcjonowania niepublicznego szkolnictwa, w tym przede wszystkim edukacji prywatnej. Wymienić należy w tym miejscu takich autorów, jak I. Fox¹⁹, B. Przyborowska²⁰, czy M.S. Szymański²¹. Niezwykle cennego kontekstu dla analiz zawartych w pracy, dostarczyła również pozycja odnosząca się do szkolnictwa elitarnego na poziomie średnim, autorstwa A. Gromkowskiej-Melosik²². Zawarta w niej perspektywa porównawcza, pokazuje tendencje i prawidłowości odnoszące się do tego obszaru szkolnictwa. Ważne kategorie teoretyczne dla przeprowadzonych analiz zawarte są także w publikacji P. Browna²³.

⁸ H. Domański, *Polska klasa średnia*, Toruń 2012; H. Domański, *Spółczesność klasy średniej*, Warszawa 1994.

⁹ S. Kozyr-Kowalski, *Klasy i stany. Max Weber a współczesne teorie stratyfikacji społecznej*, Warszawa 1979.

¹⁰ J. Leszkowicz-Baczyński, *Klasa średnia w Polsce? Sytuacja pracy – mentalność – wartości*, Zielona Góra 2007.

¹¹ K.M. Słomczyński, I. Tomescu-Dubrow, *Systemowe zmiany w strukturze klasowej a ruchliwość społeczna. Analiza tablic przepływu osób między różnymi kategoriami początkowymi i końcowymi*, [w:] *Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce*, red. H. Domański, Warszawa 2008.

¹² S.J. Ball, *Class strategies and the education market. The middle classes and social advantage*, London and New York 2003.

¹³ A. Lareau, *Unequal Childhoods: Class, Race and Family Life*, California 2003.

¹⁴ M.L. Kohn, *Klasa społeczna a relacje rodzice-dziecko: interpretacja zależności*, [w:] *Praca a osobowość. Studium współzależności*, red. M.L. Kohn, C. Schooler, Kielce 2000; M.L. Kohn, C. Schooler, *Klasa społeczna, zawód i orientacje*, [w:] *Praca a osobowość. Studium współzależności*, red. M.L. Kohn, C. Schooler, Kielce 2000.

¹⁵ Ź. Leszkowicz-Baczyńska, *Rodzina w klasie średniej w zmieniającej się rzeczywistości*, [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyska, Poznań 2004.

¹⁶ B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo jako status społeczny. Edukacyjne przywileje dzieci z klasy średniej*, Warszawa 2014.

¹⁷ W. Segiet, *O związku edukacji z rodziną. Społeczne konteksty i jednostkowe biografie*, Poznań 2013.

¹⁸ T. Szlendak, *Zaniedbana piaskownica. Style wychowania małych dzieci a problem nierówności szans edukacyjnych*, Warszawa 2003.

¹⁹ I. Fox, *Private schools and public issues. The parents' view*, London 1985.

²⁰ B. Przyborowska, *Szkoły niepubliczne w Polsce. Oczekiwania i rzeczywistość*, Toruń 1997.

²¹ M.S. Szymański, *Szkolnictwo niepubliczne w Polsce*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2005, nr 3.

²² A. Gromkowska-Melosik, *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną*, Poznań 2015.

²³ P. Brown, *The „third wave”: education and the ideology of parentocracy*, „British Journal of Sociology of Education” 1990, t. 11, nr 1.

Niniejsza książka składa się z dwóch części. Pierwsza z nich obejmuje teoretyczne analizy dotyczące relacji pomiędzy edukacją a sukcesem społecznym. Część ta składa się z czterech rozdziałów. W rozdziale pierwszym podjęto próbę charakterystyki koncepcji wyjaśniających relacje pomiędzy edukacją a sukcesem społecznym. Celem tego rozdziału – poza analizą kategorii sukcesu społecznego – jest ukazanie wybranych teorii z zakresu socjologii edukacji jako kontekstu dla interpretacji roli szkolnictwa w kreowaniu sukcesu edukacyjnego jednostki.

Rozdział drugi stanowi próbę analizy kategorii klasy średniej. Punktem wyjścia jest tutaj samo pojęcie klasy średniej oraz społeczeństwa klasowego. W dalszej jego części analizy zorientowane są na wyjaśnienie miejsca klasy średniej w strukturze społecznej, czemu służy też wyodrębnienie kilku kryteriów przynależności do klasy średniej.

Kolejny rozdział skupia się na roli rodziców z klasy średniej w edukacji własnych dzieci. Przeanalizowano w nim zjawisko rodzicokracji zarówno w kontekście jego definicji, jak i sfer, w jakich przejawia się ono w praktyce wychowawczej. W rozdziale tym podjęto także rozważania nad uwarunkowaniami wyboru szkoły przez rodziców z klasy średniej – na tle przemian rynkowych w sferze edukacji. Rozdział zamyka analiza specyfiki intensywnej opieki nad dzieckiem, przejawianej w rodzinach z klasy średniej.

W rozdziale czwartym zawarto rozważania dotyczące rozwoju szkół niepublicznych w Polsce. W tym kontekście dokonano krótkiej rekonstrukcji historii rozwoju polskiego szkolnictwa niepublicznego do 1989 roku, a także nakreślono wybrane konteksty rozwoju niepublicznego szkolnictwa od momentu zmiany ustrojowej w Polsce w 1989 roku – aż do czasów współczesnych. W tym rozdziale zamieszczono także charakterystykę statusu prawnego i sposobów finansowania szkół niepublicznych. Analizy znajdujące się w rozdziale czwartym uzupełnione są rozważaniami nad specyfiką funkcjonowania szkolnictwa niepublicznego w Polsce – w wybranych kontekstach.

Druga część książki obejmuje analizy przeprowadzonych badań jakościowych. Dotyczą one znaczenia nadawanego edukacji własnych dzieci przez rodziców z klasy średniej. Celem badań była próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób rodzice z klasy średniej postrzegają znaczenie prywatnego szkolnictwa podstawowego w biografii społeczno-zawodowej swoich dzieci. Kluczowe znaczenie nadano narracjom tworzoną przez rodziców z klasy średniej w kontekście konstruowania ścieżki edukacyjnej. Analizy podjęte w pracy obejmują kwestie związane z wyborem, funkcjonowaniem placówek, środowiskiem społecznym szkół i oczekiwań wpływających z tego dla ich dzieci. Tłem przedstawionych narracji na temat funkcjonowania szkolnictwa prywatnego są oczekiwane i spodziewane rezultaty związane z wyborem placówki prywatnej.

* * *

Pragnę w tym miejscu podziękować wszystkim osobom, których wsparcie i życzliwość przyczyniły się do powstania niniejszej publikacji. W sposób szczególny wyrazy wdzięczności i szacunku kieruję do Promotora pracy doktorskiej – Pana prof. dr. hab. Tomasza Gmerka, dzięki którego pomocy i zaangażowaniu zawdzięczam powstanie dysertacji, jak i tej publikacji. Inspirowanie do podejmowania działań, dzielenie się pasją naukową i doświadczeniem oraz wsparcie merytoryczne Pana Profesora stanowią nieoceniony wkład w sukces tego przedsięwzięcia. Dziękuję za okazane zaufanie i życzliwość we wszystkich działaniach.

Wyrażam wdzięczność Recenzentom pracy – prof. zw. dr hab. Agnieszce Gromkowskiej-Melosik oraz prof. WSB, dr. hab. Markowi Walancikowi – za wszystkie wskazówki i uwagi, które pozwoliły wzbogacić poruszane zagadnienia.

Dziękuję także Władzom Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu, w szczególności Panu Dziekanowi (w kadencji 2012–2016) prof. zw. dr. hab. Zbyszko Melosikowi, za wsparcie moich działań naukowych oraz Pani Dziekan – prof. zw. dr hab. Agnieszce Cybal-Michalskiej za życzliwość i pomoc w realizacji planów zawodowych.

Podziękowania składam Rodzicom – uczestnikom badań, którzy kształcą dzieci w prywatnych szkołach podstawowych. Dziękuję za poświęcony czas, otwartość oraz chęć dzielenia się swoimi doświadczeniami.